

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN ORTA ASYA FAALİYETLERİ

Burak GÜMÜŞ

Trakya Üniversitesi
İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
Balkan Yerleşkesi Edirne
E-posta: burakgumus@trakya.edu.tr

Özet

Zengin enerji kaynaklarından dolayı jeostratejik açıdan büyük öneme sahip olan Orta Asya'daki devlet e topluma nüfuz daima "the great game" olarak nitelenen ülkelerarası güç kavgasının bir parçası olmuştur. Komünizm döneminde devlet ve sisteme bağlı laik Sovyet İslamı yaratmak için geçici ibadethane kapatılması, dinsel kitap yasaklanması ve dinsel önderlere baskılar, yerini Din İşleri Konseyi ve Bakanlar Kurulu'na bağlı memur müftülerce işleyen "resmi İslam" ve yeraltında faal olan tarikatlar vasıtasıyla yaygın olan "paralel islam" arasında rekabete terk tmiştir. Fakat SSCB'nin dağılması ve güçlü devlet aygıtının çözülmesi sonucu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde, boşluktan faydalanıp birbirleriyle nüfuz rekabetine girişen radikal irticai akım, parti, örgüt veya devletlerin oyun sahası haline geldiği gözlenmektedir. Meydanı aşırılara bırakmamak ve ulusal, tarihsel ve kültürel avantajlardan da faydalanarak, AB sürecinde bulunan ve NATO üyesi laik T.C.'nin anayasası çerçevesinde başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı, eğitim, sosyal ve kültür hizmetleriyle 1980'lerden beri bölgede faaliyettedir. DİB'in Orta Asya'daki oynadığı rol irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Diyanet, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İrtica*

Alan Tanımı: Uluslararası İlişkiler

ON THE ACTIVIES OF THE "DİYANET" IN CENTRAL ASIA

Abstract

Central Asia is an arena of various rival Islamic groups of gaining control over the societies, politics and control of the energy resources in the Turkish-speaking countries. Turkey, a secular Muslim player with close cultural and historical links to Central Asia, exerts some influence with the Turkish Presidency for Religious Affairs (Diyanet) on these states. These activities are subject of this study.

Key Words: *Diyanet, Central Asia, Islamism*

JEL Classification: Z01

1. GİRİŞ

Orta Asya ile ilgili siyasal araştırmalar, Nisan 2010'da Kırgızistan'daki Asker Akayev iktidarının devrilmesi sonucu işbaşına gelen Bakıyev hükümetine karşı ayaklanma, bunun arkasında yatan büyük güçler arkasındaki güç mücadelesi, Rusya ve ABD'nin tutumları ve bölgedeki Amerikan üssünün durumu hakkındaki haberler nedeniyle hem toplumsal hem de bilimsel açıdan sık sık

gündemin odak noktası haline gelmektedir (bkz. Cumhuriyet, 9.04.2010, S. 10). Enerji kaynakları, enerji nakil hatlarının güzergahı, boru hatlarının güvenliği nedeniyle "Büyük Oyun" sahası niteliği taşıyan Orta Asya'da angaje olma jeopolitik açıdan büyük önem taşımaktadır. Büyük Güçler arasındaki hammadde elde ve kontrol etme yarışında başarı, Orta Asya ülkelerinin yönetimlerinin tutumuna bağlı olduğundan, iktidar ve rejim değişimi hammadde kontrolünü etkileyebilecek niteliktedir. Bundan dolayı yönetimleri ve onların dayandığı milletlerin iradesine etkili müdahale, enerji kaynakları ve boru hatları güzergahları hakkındaki kararları belirlemektedir. Bundan dolayı T.C. Devleti'nin çıkarlarını gözetip nüfus alanı sağlayan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teostratejik faaliyetleri irdelenecektir.

2. KURUM OLARAK DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Ziya Gökalp'in, 1916 İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresinde sunduğu "Diyanet İşleri Nezareti" (bkz. Erşahin, 2008) önerisinin Atatürk tarafından gerçekleştirilmiş hali niteliğinde olmasına rağmen, 1924 yılında kaldırılan Şeyhülislam makamının yerine laik devletin İslam'ı düzenleme kurumu olarak kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı (bkz. Gözaydın, 2006, 2008), Osmanlı İmparatorluğu'nun Şeyhülislam vasıtasıyla toplumu düzenleme geleneğinin bir açıdan devamı sayılmaktadır (bkz. Erdem, 2008).¹ Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Türkiye'deki dinsel hayatı sosyal normlara göre düzenleme ve bunun için gerekli altyapıyı sağlama görevine sahiptir. Diyanet, bünyesindeki memurlardan ve laik anayasaya bağlı olan hocalardan ve bunların eğitiminden sorumludur. Ayrıca 100.000'e yaklaşan personeli ve 2003 yılı itibarı ile 76.445 camiye sahip olan, kendi içersinde nice uzmanlaşmış birim ve altbirim bölümlenip çeşitlenen ve fiilen sadece Sünni Hanefi mezhebinin yorumuna sahip olan bu kurum, cami ve resmi Kuran kurslarından da sorumludur (bkz. Bozan, 2007: 63,82; Çakır/Bozan, 2005: 68-70).² DİB'in artan yurtiçi ve Batı Avrupa Türkleri'ne yönelik dinsel ve sosyal hizmet için Almanya'da kurulan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) örneğindeki gibi yurt dışı faaliyetleri, siyasal ve toplumsal ihtiyaçlardan dolayı artık genişledikleri için, DİB, Türkiye'nin ihraç ettiği bir kurum haline gemiştir.³ DİB'in bir önemli özelliği, T.C. Başbakanlığı'na bağımlılığından kaynaklanan laikliğinin değişken olmasıdır. DİB, bağımlılığından dolayı ancak iktidar partisi kadar laik olabilir.

¹ The Diyanet "is a laic administrative unit in the Republic of Turkey established in 1924 to execute services regarding Islamic faith and practices, to enlighten society about religion, and to carry out the management of places of worship. ... [This; BG] agency ... was initially established to regulate Islamic services, but ... has actually been used as a means of 'securing' the secular nature of the state in Turkey for over 80 years." (Gözaydın, 2008: 216)

² Dindar(laşan) Müslüman Türk vatandaşlarının "dinsel sorularını cevaplama"nın da ilgi alanında bulunan, sayıları gitgide artan farklı alanlarda hukuki bağlayıcı niteliği olmayan fetva makamı olarak meşru sayılan DİB (bkz. Öcal 2008), geleneksellik, yobazlık ve cahillikten kaynaklanan güncel toplumsal meseleleri de Müslüman söylemle çözmeye katkıda bulunmaktadır. DİB Başkanı Ali Bardakoğlu, cinsiyet farkına dayalı ayrımcılık, şiddet, kız çocuklarının okula gönderilmemesi ve töre cinayetlerine karşı vaaz, basın açıklamaları yayımlayıp paneller düzenlemiştir. Leyla Pervizat'ın BM'ye verdiği raporda, 2008 yılının son çeyreğinde Afrika için olumlu örnek olarak gösterilen DİB, kadın hakları konusunda 21 hutbe, 1928 vaaz ve 177 konferans tertiplemiş ve namus cinayetlerine karşı iki konferans düzenlemiştir (bkz. Pervizat 2009).

³ Dönemin Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın (AKP), göreceli liberal "Türkiye Müslümanlığı" yorumu, laik Anayasa'ya bağlılığı, Osmanlı ve DİTİB gibi yurtdışı tecrübesi ve örgütsel altyapısı, AB kuruluşları tarafından meşru muhatap kabul edilmesi ve ciddi sayılması nedeniyle Diyanet'in global bir vizyonunu ve misyonunu ele alan bir makale yayımlamıştır (bkz. Aydın 2008).

3. ORTA ASYA'NIN TARİHSEL ARKA PLANI

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) öncesi Orta Asya'da göçebe Türk toplumlarında Şamanizm gibi İslam öncesi gelenekleri inanışları nedeniyle diğerlerine nazaran Yesevilik ve Kübravilik gibi ılımlı Sufi hareketler (bkz. Demir, 2003: 103; Akçalı, 2003: 137-139) ve Sünni İslam'ın en pratik mezhebi Hanefilik yaygın olması, bölgeye yobazlıktan uzak ve hatta bilime katkıda bulunan ortam ve şahısların bulunmasına neden olmuştur (bkz. Baran/Starr/Cornell, 2005: 10-11). SSCB döneminin (1917-1991) başlangıcında bulunan dinlerin tutucu ve gerici sayılması nedeniyle müslüman kurumlar (ibadethane, medrese, vakıf, vs.) ve dinsel yayınların nerdeyse tümü yasaklanmış ve din adamların eğitim vermekten men edilmiştir (bkz. Efegil, 2003:74; Olcott, 2007:7-9). Din adamlarının bir bölümü de "hapsedildi veya öldürüldü" (Akçalı, 2003: 132).⁴ II. Dünya Savaşı'nda Sovyet Müslümanları işgalci Hitler Alman ordusuna mobilize etmek için Stalin, İslam dinini "yönlendirici araç olarak" (Efegil, 2003: 74) kullanmak için 1943 yılında sonra "resmi İslam" olarak anılacak olan dört müftülük kurdu⁵, bunlardan en önemlisi Sovyet Devlet İslam'ını inşa etmek için Orta Asya Müslümanları Ruhani Müdüriyeti SADUM⁶ idi. SADUM ile birlikte 10 cami ve sadece iki medrese tekrar hizmete alınması, düşük ölçekli İslami hayatın yaşanmasına yol açmıştır (bkz. Olcott, 2007: 9). Orta Asya'da, özellikle Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır bölgesi olan Fergana Vadisi'nde "resmi İslam"ın yerine yasaklı tarikat yuvaları ve kaçak medrese hücreleriyle sonra İslamcı Vahabi akımlarının temelini meydana oluşturacak denetim dışı bir "Paralel İslam" meydana gelmiştir (bkz. Olcott, 2007: 12-13; Naumkin, 2003).⁷ Kruşçov döneminde daha fazla cami açılışına izin verilen SADUM'da resmen Sünni-Hanefi yorumu hakimken, SSCB'nin Afrika ve Asya açılımlarıyla İç Asya'ya ortadoğulu Arap delegasyonları, öğrencileri ve dini yayınlara Suudi Arap Devlet İslamı Vahabilik/Selefiye'nin de⁸ Orta Asya intikal etmesi ve irticai oluşumların oluşmasına neden oldu. Brejnev ve sonrası dönemlerde Sovyet Müslüman öğrenci ve din adamlarının Ortadoğu Arap ülkelerinde eğitim görmeye başlaması, ılımlı Hanefi yorumun yerine irtica ve katı Vahabi anlayışının çoğalması ve kök salmasıyla sonuçlanmıştır (bkz. Olcott, 2007: 10). SSCB'nin 1991'da dağılmasıyla meydana çıkan boşluktan dolayı bölgede kök salan Selefi akımların daha da güçlenmesi, yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş laik Orta

⁴ Sadece 1917 ila 1930 yılları arasında 12.000 caminin yüzde 80'i kapatıldı (bkz. Efegil 2003: 74). Seyfettin Erşahin, Sovyetlerde kamulaştıran müslüman vakıflarının durumunu ayrıntılı biçimde konu etmektedir (bkz. Erşahin 2001).

⁵ Bu kurumların isimleri Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dini İdaresi (Mahaçkale/Dağıstan), Kafkasya Ötesi Dini İdaresi (Bakü), Avrupa Kısmı ve Sibiryaya Dini İdaresi (Ufa) ve Orta Asya ve Kazakistan Dini İdaresi (Taşkent) idi (bkz. Yılmaz, 1997: 157; Akçalı, 2003: 134).

⁶ SADUM, *Sredne-Aziatskoe Duhovleniye Upravleniye Musulman* kısaltımıdır (bkz. Akçalı, 2003: 134).

⁷ Bu hücre hocalarının en yaygını, donanımlısı ve etkili, Tacik Bilim Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi kimliği, yerel makamların korunması ve Sosyet yetkililerin gözetimi altında kaçak eğitim hücrelerinde Sünni-Hanefi yorumla dini eğitim veren ve sonrada da Selefiye yoruma sapan öğrencileriyle fikinsel mücadeleye girişen Muhammetcan Rüstemov Hindustani'dir (bkz. Naumkin, 2003: 15 vd.; Olcott, 2007: 17 vd.). Sovyet istihbaratının kaçak hücrelerde Vahabi akımlarının yayılmasında başlangıçta göz yumuları nedeni, güçlenip büyüyen İslami hareketleri Hanefi ve Selefi kamplara bölerek zayıflatmak olarak görülmektedir (bkz. Olcott, 2007: 29 vd.).

⁸ 18. Yüzyılında Hambelli mezhebinin Abdül Vahap tarafından daha da katı yorumlanması ve onun dönemin Arap aşireti reisi Muhammed İbn Suud ile ittifak kurması sonucu bu yorumun güçlenmesi, Vahabiliğin Suudi Arabistan'da nerdeyse resmi devlet mezhebi haline gelmesine neden olmuştur (bkz. Akçalı, 2003: 141).

Asya Türk Cumhuriyetleri'nin batı karşıtı⁹ irticai hareket ve terör örgütleriyle tehdit altına girmesi ve bölgedeki stratejik enerji hatlarının kontrolünün tehlikede olmasına neden olmuştur: Hizb-ül Tahrir, Yeniden Doğu Partisi, Adalet Partisi, Tacikistan Yeniden Doğu Partisi, Pakistanlı ve Afgan Taliban hareketleriyle bağlantılı Özbek İslam Hareketi¹⁰, Orta Asya İslam Hareketi, Tebliğ Cemaati, Hizb-ün Nüsret, Ekremiye sadece bir kaç teşkil etmektedirler (bkz. Baran/Starr/Cornell 2006: 23 vd.). Enerji kaynakları, enerji nakil hatlarının güzergahı, boru hatlarının güvenliği nedeniyle Orta Asya, jeostratejik öneme sahip olduğundan, ABD, AB, Rusya, İran, Çin ve çeşitli irticai örgütler ve akımlar ilgi alanı ve oyun sahası haline gelmiş bulunmaktadır (bkz. Gökçe 2008). Hammadde elde ve kontrol etme yarışında başarı, o ülkelerin siyasal iradesinin kontrolüne bağlıdır. O ülkeleri etkileyebilmek, orda yaşayan halkların iradesinin etkisine bağlıdır. O toplumlardan çıkabilecek siyasal akımlar ve oluşan siyasal irade, o ülkelerin enerji kaynakları, nakil hatlarının güzergahı ve boru hatları hakkında karar vermektedirler. Bundan dolayı jeopolitik açıdan o ülkelere uzun vadeli nüfuz, bölgedeki devletlerinin dayandığı halkların zihniyetlerine olan etkiye bağlıdır.¹¹ Batı karşıtı İslamcı hareketlerin veya ülkelerin Orta Asya ve hammaddeye etkilerinin azalması jeostratejik amaca teostratejik kurumlarla da ulaşılabilir. Batı ile iyi ilişkilerde bulunan Türkiye'nin resmi anayasal kurumu DİB bu görevi yerine getirecek niteliktedir.¹²

4. DİYANET'İN ORTA ASYA FAALİYETLERİ

Diyanet heyetinin 1985 ila 1992 yılları arasındaki Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya'ya bağlı Tataristan ve Dağıstan'daki çeşitli temasları esnasında edindiği izlenimleri belirten Diyanet yetkilisi Halit Güler'in Diyanet Vakfı'nca yayımlanan "Orta Asya'da İslam'ın

⁹ Cheryl Benard, makalesinde Batı Dünyası için olası siyasal ortakları irdelerken Avrasya Müslümanları, "dünyevi-laik" (*secularist*), "gelenekçi" (*traditionalist*), "köktendinci" (*fundamentalist*) ve "değişimci-reformcu" (*modernist*) tiplerine ayrı ayrı kategorize edip, aralarındaki benzerlikler, farklılıklar ve batı müttefiki olup olmayacaklarını ele almaktadır (bkz. Benard, 2003: 9-13; 25-46).

¹⁰ Anthony Bowyer (2008), Vitaly V. Naumkin (2003), Pınar Akçalı (2003) ve Martha Brill Olcott (2007) Özbek İslam Hareketi'ne geniş yer vermektedirler. Svante E. Cornell (2005) ise makalesinde Orta Asya'da faal olan İslamcı terör örgütlerinin uyuşturuculukla bağlantılarını irdelemektedir.

¹¹ Orta Asya'dan geri çekilme ABD ve Batı'nın uzun vadeli çıkarına ters düşeceğinden ve bizzat Amerika'nın doğrudan bölgedeki varlığı ve agresif müdahalesi Rusya, İran ve Çin'in olumsuz tepkilerine yol açabileceğinden (bkz. Cornell, 2002: 336), bölgeyle milli, dilsel, tarihsel, kültürel ve dinsel bulunan Türkiye'nin zihinlere nüfuz edebilecek yumuşak güçle devreye girmesi, hem batının çıkarlarını kollayacak hem de yöredeki diğer rakip ülkelerinin olumsuz tepkilerine fazla yolaçmayacak niteliktedir.

¹² Çünkü anyasaya bağlı ve dinsel açıdan görece daha liberal olan DİB hem iyi bir imaja sahiptir hem de Türkiye'nin bölgede dilsel, etnik, kültürel ve tarihsel açıdan olumlu bir imajı mevcuttur. DİB bu imajı, Orta Asya faaliyetlerini meşrulaştırmak için de kullanmaktadır: "milletimiz, tarihte kurduğu dünya devletleri eliyle, insanlığa adalet, kültür ve mutluluk dağıtmış dünyanın en derin milletlerinden biridir. Bu sebeple, milletimizin bu hususiyetini bilen Türk ve Müslüman topluluklarının, milletimizden beklentileri ve umutları vardır." (Diyanet Vakfı Online, ty a). Orta Asya ve Kafkaslar'daki İslamcılık ile mücadele konusunda AB'ye önerilen bir ABD düşünce kuruluşu raporunda Zeyno Baran, S. Frederic Starr ve Svante E. Cornell, devreye Türkiye'yi sokmaya tavsiye etmektedirler. Eurasia's Muslim majorities will "listen to advice right legal and constitutional safety nets so that radical groups, or ' sleeper cells', cannot take over secular systems. To this end, the EU should engage Turkey as it addresses issues of radical Islam in the Caucasus and Central Asia." (Baran/Starr/Cornell, 2006: 55). Eğer burda BOP için "ılımlı İslam" projesi kastedilmediyse, AB adayı ülkesi ve NATO üyesi laik T.C. Devleti'nin resmi bir kurumu DİB'in Orta Asya'da faal olması önerisi yorumu da yapılabilir.

Yeniden Doğu" isimli gezi rehberi, Diyanetin Sovyetler dağılmadan önceki Orta Asya faaliyetlerini belgeyecek niteliktedir (bkz. Güler, 1994).¹³ DİB, dinsel, ulusal ve kültürel konular içeren basılı, sesli ve görüntülü medya yayımları göndermiştir.¹⁴ DİB Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın 2008 Faaliyet Raporu'na göre Türkçe, Kırgızca, Azerice, "Dinimi Öğreniyorum", "Kitabımı öğreniyorum", "Peygamberimi öğreniyorum", "Dualarımı öğreniyorum" isimli kitaplar ve Kırgızca "Gençlerle Söyleşi" adlı yayın Orta Asya'ya gönderilmiştir (bkz. DİB SGDB, 2008): 59). DİB, TDV ve Kızılay Derneği, Dışişleri Bakanlığı ile diğer ilgili Devlet kurumları ve T.C. Devleti'nin yurt dışı temsilcilikleriyle koordinasyon sağlamak suretiyle ilaç, tıbbi malzeme, gıda, giyim gibi maddelerden oluşan insani yardım malzemesi ile birlikte cami ve Kuran kursu binaların inşaat ve onarımları için de finansal yardımlar göndermektedir. Ayrıca DİB ve TDV, Orta Asya'ya cami, okul ve tarihi mekanların yapım ve onarım hizmetleri sunmaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde cami ile ilahiyat fakültesi binası DİB tarafından inşa edildi, ayrıca kullanılamaz halde olan, cami, kültür merkezi, okul, lojman gibi binalar tamir edildi. Türkmenistan Kıpçakobası Cami ve Kompleksi, Azerbaycan Bakü Şehitlik Camisi, Kazakistan Talgar, Miçirun, Nikeloyevka camileri, Kırgızistan Koçkor Camisi ve Bakü İlahiyat Fakültesi Camisi örnek sayılabilir. TDV'nin websitesimde, "temelden 14 cami ile 1 ilahiyat fakültesi, 1 lise binası inşa edilmiş, ayrıca bir çok okul, cami, tarihi eserin de tamir ve restorasyonu yapılmıştır." (Diyanet Vakfı Online, ty a; TDV Broşürü online, ty)¹⁵ Orta Asya "Türk cumhuriyetlerindeki gençlerin Türkiye'de eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak ve gelecekte Türkiye ile bu cumhuriyetler arasındaki bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ülkemize getirilen soydaş ve dindaş öğrencilere Vakfımızca burs tahsis edilmektedir. Türkiye'de öğrenime devam eden bu öğrencilerden önemli bir kısmının tüm masrafları Vakıfça karşılanmaktadır." (Diyanet Vakfı Online, ty b) DİB ve TDV, YÖK, Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yaparak Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da birer İlahiyat Fakültesi, Azerbaycan'da nır imam-hatip lisesi (İHL) açmıştır. Bu okulların tüm masrafları TDV karşılanmaktadır. Bundan ziyade Türkiye'de ilahiyat fakülteleri ve İHL'lerde okutulmak için DİB ve ilgili Bakanlıklar ile koordineli olarak Orta Asya'dan talebe getirilmektedir. TDV tarafından yüksek lisans ve doktora öğrenimi yapmak üzere Orta Asya'dan Türkiye'ye öğrenci getirilmiştir. TDV tarafından Orta Asya'da açılan okullarda ülkelerinde de öğrenci öğrenim görmektedir (bkz. Diyanet Vakfı Online, ty b; TDV Broşürü online, ty). Ayrıca, "Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız (ABD, Avrupa ve Avustralya) ile Türk Cumhuriyetleri, Balkan Kafkas Ülkeleri, Türk ve Müslüman Topluluklarının buldukları ülkelerde yaşayan vatandaş, soydaş ve dindaşlarımıza din hizmeti sunmak amacıyla Ramazan ayında 127 din görevlisi gönderilmiştir (bkz. TDV Broşürü online, ty).

¹³ SSCB dağılmadan Diyanet yetkililerinin yerel Müslüman Türk mevkidaşlarını ziyaret edebilmesi, dönemin komünist yönetimin de NATO üyesi T.C. Devleti'nin bu seviyedeki Orta Asya faaliyetlerini onayladığının göstergesidir.

¹⁴ Avrasya Ülkelerine 1.000.000 dinsel yayın ve 50.000 adet 2009 yılı takvimi gönderilmiştir (bkz. TDV Broşürü online, ty).

¹⁵ Bu hizmet Türk olmayan Orta Asya ülkelerini de kapsamaktadır. Örneğin, Pakistan'da 12 derslikli okul inşa edilip açılmıştır (bkz. TDV Broşürü online, ty).

DİB, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" uzanan Türk ve İslam Coğrafyasını dinsel açıdan standardize edip merkezleştirme ve bölge ülkelerini dinsel konularda koordine etme amacıyla, 1995 yılında başlayan Avrasya İslam Şurası (AİŞ) isimli işbirliği girişimini başlatmıştır.¹⁶ Toplantılarının sayılarının seyrekleşmesi, websitelerinin güncellenmemesi, Türk Cumhuriyetlerinin üyelikte gözükmemeleri, 2007 Mayıs toplantısının açılış konuşmasında DİB Başkanı Ali Bardakoğlu'nun koordinasyon için ortak sürekli faal olan bir teşkilat yerine sadece maliyeti ucuz olan güncellenmeyen AİŞ web sayfasıyla yetinmesi (bkz. Haber7-Online, 15.05.2009).¹⁷ DİB'in daha büyük ölçekli faaliyetleri ya yapacak güce sahip olmadığı ya da bağlı olduğu Başbakanlığın tercih etmemesinin göstergesi olarak okunabilir. DİB, ortamı zaten orda faal olan Fethullah Gülen Örgütü'ne bırakmaktadır (bkz. Balcı, 2005).

5. SONUÇ

DİB, Orta Asya'da irticai akımlara karşı kendi yorumunun ağır bastığı camiler, okullar, İlahiyat Fakülteleri inşa etmekte, basılı, sesli ve görüntülü dinsel yayınlar bölgeye göndermekte, panel, konferans ve sempozyumlar düzenlemekte ve o ülkelerden Türkiye'ye devşirilmek için getirilen doktora, yüksek lisans, lisans, İHL, ve Kuran kursu öğrencilerinin iş ve işlemleriyle ilgilenmektedir. Amaç, zengin enerji kaynaklarına sahip olan Orta Asya'nın dinsel ve kültürel açıdan radikal akımlara terk edilmemesidir.

KAYNAKÇA

AİŞ-Online: Avrasya İslam Şurası (AİŞ) Hakkında. Ty a. <http://www.avrasya-is.org/?Zm9ua3NpeW9uX2FkaT15YXppX2RldGF5JmliZXJpa19ubz0y>, son erişim 10.04.2010.

AİŞ-Online: Üyeler – Katılımcılar Listesi. Ty b, <http://www.avrasya-is.org/?Zm9ua3NpeW9uX2FkaT10dW1fdWxrZWxlcg==>, son erişim 10.04.2010.

Akçalı, Pınar: Orta Asya'da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler Ve Bu Hareketlerin Bölge Politikasına Etkileri. Efeğil, Ertan; Akçalı, Pınar: Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite. İstanbul 2003.

Aydın, Mehmet: Diyanet's Global Vision. Muslim World 98 (2008), S. 164-172.

Balcı, Bayram: Orta Asya'da İslam Misyonerleri Fethullah Gülen Okulları. İstanbul 2005.

Baran, Zeyno; Starr, S. Frederick; Cornell, Svante E.: Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

¹⁶ Sekreteryasının DİB'in Dış İlişkiler Dairesi'nin yürüttüğü AİŞ'in amacı, "Müslüman dini kurum ve kuruluşları arasında din hizmeti, eğitim, kültür, sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarında yakın ilişkinin kurulması ve işbirliğinin geliştirilmesine yöneliktir. Diğer yandan bu girişimin aynı zamanda küreselleşme sürecinde ortak dini sorunlar ve problemlerin ele alınmasında bir istişare forumu ve ortak zemin olma işlevini de görmesi amaçlanmıştır. Bu zaviyeden bakıldığında AİŞ, tüm AİŞ üyeleri ve işbirliği ortaklarının hedeflenen işbirliği alanlarına aktif katılımlarının artırılmasını gaye edinen bir işbirliği ağını oluşturmaktadır." (AİŞ-Online, ty a) Fakat başlangıçta Avrasya Coğrafyası'nda bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi Türk veya Türk olmayan Müslüman nüfuslu özerk veya bağımsız ülkeler ve topluluklar yer alırken, son toplantılarda üyelik sayısı azalmıştır. AİŞ, artık Batı Trakya, Beyaz Rusya, Rusya'ya bağlı Tataristan, Mordovya, Altay Cumhuriyetleri, Makedonya, Bulgaristan, Hırvatistan'dan ibarettir (bkz. AİŞ-Online, ty b).

¹⁷ Avrasya e-İşbirliği'ne indirgenmiş sözde bir Şura'da katılımcıların fiziken bir arada olmadığı için birlik beraberlik duygusunun pekiştirilmediği de aşikardır.

Washington, D.C. 2006: <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0607Islam.pdf>, son erişim: 02..4.2010.

Benard, Cheryl: Civil Democratic Islam. Partners, Resources and Strategies. RAND. National Security Research Division. Santa Monica 2003. http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2005/MR1716.pdf, son erişim 02.04.2010.

Bowyer, Anthony: Islamic Movements and Democracy in Central Asia: Integration or Isolation. Paper Proposal for CSID's 9th Annual Conference. Washington, D.C. 2008. <http://www.ifes.org/publication/247475edefe5e2d597c691c7bb0863eb/IslamDemocracyPaperBOWYER.pdf>, son erişim: 02.04.2010

Bozan, İrfan: Devlet İle Toplum Arasında. Bir Okul: İmam Hatip Liseleri. Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı... İstanbul 2007.

Cornell, Svante E.: America in Eurasia: One Year After. Current History 101 (2002); S. 330-336. http://www.currenthistory.com/pdf_user_files/101-657_330, son erişim 9.04.2010.

Cornell, Svante E.: Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan. Terrorism and Political Violence 17 (2005) 4, S.619-639. http://pdfserve.informaworld.com/67028_758064766_737698803.pdf, son erişim 07.04.2010.

Cumhuriyet: Bakıyev'in karşı atak hazırlığı, 9.04.2010, S. 10.

Çakır, Ruşen; Bozan, İrfan : Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı mümkün mü? İstanbul 2005.

DİB SGDB: Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı 2008 Faaliyet Raporu. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/tanitim/rapor_ms2007.pdf, son erişim 10.04.2010.

Diyanet Vakfı Online: B) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri, ty b. <http://www.diyanetvakfi.org.tr/hakkimizda/hizmetler/yurtdisi/disegtogrfl.htm>, son erişim 10.04.2010

Diyanet Vakfı Online: II. Yurt Dışına Yönelik Hizmetler, ty a. <http://www.diyanetvakfi.org.tr/hakkimizda/hizmetler/yurtdisi/aynnakdiyd.htm#ayninakdi>, son erişim 07.04.2010.

Efegil, Ertan: Rusya'nın Kültürel Emperyalizm Siyaseti ve Günümüz Orta Asya'sında İslam. Efegil, Ertan; Akçalı, Pınar: Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite. İstanbul 2003.

Erdem, Gazi: Religious Services in Turkey: From the Office of Şehülislam to the Diyanet. Muslim World 98 (2008), S.199-215.

Erşahin, Seyfettin: Sovyetlerin Vakıf Politikası ve Türkistan'da Vakıfların Kamulaştırılması. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 42 (2001), S.131-143.

Erşahin, Seyfettin: The Ottoman Foundation of the Turkish Republic's *Diyanet*: Ziya Gökalp's *Diyanet* İşleri Nazaratı. Muslim World 98 (2008), S. 182-198.

Gökçe, Mustafa: Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresine Yaşanan Rekabet. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2008) 3, S. 177-209.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/gokce_mustafa.pdf, son erişim 07.04.2010.

Gözyaydın, İhtar B.: A Religious Administration to Secure Secularism: The Presidency of Religious Affairs of the Republic of Turkey. *Marburg Journal of Religion* 11 (2006), S.1-8.

Gözyaydın, İhtar B.: *Diyanet* and Politics. *Muslim World* 98 (2008), S.216-227.

Güler, Halit: Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu. Ankara 1994.

Haber7-Online: 7. Avrasya İslam Şurası sona erdi, 15.05. 2009
<http://www.haber7.com/haber/20090515/7-Avrasya-Islam-Surasi-sona-erdi.php>, son erişim 10.04.2010.

Naumkin, Vitaly V.: Militant Islam in Central Asia: The Case of the Islamic Movement of Uzbekistan. Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies. Berkeley 2003.
<http://www.escholarship.org/uc/item/7ch968cn>, son erişim: 02.04.2010.

Olcott, Martha Brill: The Roots of Radical Islam in Central Asia. Carnegie Endowment for International Peace. Washington, DC 2007.
<http://www.carnegieendowment.org/files/olcottroots.pdf>, son erişim: 02.04.2010.

Öcal, Şamil: from "the *Fetwa*" to "Religious Questions": Main Characteristics of *Fetwas* of the *Diyanet*. *Muslim World* 98 (2008), S. 335.

Pervizat, Leyla: Tackling Honour In The Aftermath With A Good Practice. Expert Paper. United Nations. United Nations Division For the Advancement of Women. United Nations Economic Commission for Africa. Expert Group Meeting on good practices in legislation to address harmful practices against women. United Nations Conference Centre. Addis Ababa, Ethiopia.25-28 May 2009. EGM/GPLHP/2009/EP.02, 11 May 2009.

TDV Broşürü Online: Türkiye Diyanet Vakfı, ty,
<http://www.diyantvakfi.org.tr/images/tanitim/brochure/tdvbrosur.pdf>, son erişim 10.04.2010.

Yılmaz, Mehmet Nuri: Türk Dünyasında Dini Durum. *Yeni Türkiye* 15 (1997), S. 155-159.